

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

МИХАЛЬЧУК ВАЛЕНТИН АНДРІЙОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 338.439:354.1
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УПРАВЛІННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. А. МИХАЛЬЧУК
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
ЗАХАРІНА Оксана Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **Михальчук Валентин Андрійович**
допущений до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від «____» грудня 2024 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«____» грудня 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **МИХАЛЬЧУК Валентин Андрійович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

МИХАЛЬЧУК В. А. Державна політика управління продовольчою безпекою. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Досліджено теоретичні основи, сучасний стан та основні виклики у сфері продовольчої безпеки України. Проведено аналіз нормативно-правової бази, що регулює продовольчу безпеку, оцінено сучасний стан аграрного сектору та продовольчих систем, зокрема в умовах воєнних дій. Проаналізовано світовий досвід управління продовольчою безпекою та визначено можливості його адаптації для України.

Запропоновано пропозиції з вдосконалення державної політики управління продовольчою безпекою шляхом гармонізації законодавства, підтримки фермерів, впровадження інноваційних технологій, створення стратегічних резервів продовольства та розширення міжнародної співпраці. Запропоновані заходи сприятимуть зміцненню продовольчої безпеки України та посиленню її стійкості в сучасних глобальних умовах.

Ключові слова: державна політика, продовольча безпека, управління, аграрний сектор, стратегічні резерви, міжнародна співпраця.

SUMMARY

MYKHALCHUK V. State policy on food security management. – Qualification work on the rights of the manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical foundations, current state and main challenges in the field of food security of Ukraine were studied. The regulatory framework regulating food security was analyzed, the current state of the agricultural sector and food systems was assessed, in particular in conditions of military operations. The work also studied the world experience of food security management and identified the possibilities of its adaptation for Ukraine.

Proposals are made to improve the state policy of food security management by harmonising legislation, supporting farmers, introducing innovative technologies, creating strategic food reserves and expanding international cooperation. The proposed measures will contribute to strengthening Ukraine's food security and enhancing its resilience in the current global environment.

Key words: public policy, food security, management, agricultural sector, strategic reserves, international cooperation.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ	10
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ В УКРАЇНІ	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	25
РОЗДІЛ 3. СВІТОВИЙ ДОСВІД У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	33
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	41

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення продовольчої безпеки є одним із ключових пріоритетів державної політики, оскільки вона безпосередньо впливає на соціально-економічну стабільність, здоров'я населення та розвиток країни. В умовах глобальних викликів, таких як кліматичні зміни, демографічний ріст, політична нестабільність та війна в Україні, питання продовольчої безпеки набуває особливого значення.

Україна, маючи значний агропромисловий потенціал, є одним із провідних експортерів продовольства у світі. Однак, внутрішня продовольча безпека залишається вразливою через економічні кризи, недосконалість державного регулювання, а також вплив воєнних дій. Тому аналіз і вдосконалення державної політики в цій сфері є важливим завданням для забезпечення стійкого розвитку держави. Так, дослідження державної політики управління продовольчою безпекою дозволяє оцінити ефективність механізмів регулювання, виявити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення, зокрема через використання міжнародного досвіду. Це робить тему дослідження актуальною як для наукового аналізу, так і для практичної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча безпека є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та закордонних вчених, які розглядають її з різних аспектів: економічного, соціального, екологічного та політичного. Так, вітчизняні науковці Пасхавер О., Дем'яненко С., Носік В., Корнієнко Г., Коваленко Т. зосереджують увагу на вивченні економічних механізмів забезпечення продовольчої безпеки в Україні та розробці рекомендацій з державного регулювання аграрного сектору. Малик М., Гудзь Г., Ільницька О., Деркач А., Рогатіна Л. та Шевченко Л. досліджують правові аспекти забезпечення продовольчої безпеки. Вагомий внесок у розвиток теоретичних, методологічних і практичних аспектів забезпечення продовольчої безпеки належить вченим Андрійчуку В., Богачовій В., Данилишину Б., Дейнеко Л., Саблуку В., Ткаченко А., Чечілю А., Балабанову Ю. та ін.

Вивченню соціально-економічного характеру продовольчої безпеки, важливості доступу до продовольства, як ключового елемента боротьби з голодом, присвячені праці закордонних вчених Амартія Сена (Індія) та Тімоті Ланга (Велика Британія). Дослідження проблем впливу кліматичних змін та міграції на забезпечення продовольчої безпеки, взаємозв'язку між аграрною політикою і стійкістю ринків, соціальної відповідальності держав у забезпеченні права на їжу та впливу європейської політики на продовольчу безпеку держав складають науковий доробок Маріо Джентіліні, Клауса Дойча (Німеччина), Жана Зіглера (Франція) та ін. дослідників.

В глобальному контексті продовольчою безпекою опікуються такі організації, як ФАО, яка активно досліджує підходи до гарантування продовольчої безпеки на світовому рівні та ОЕСР, яка вивчає вплив міжнародної торгівлі на продовольчі ринки та пропонує стратегії адаптації до глобальних викликів. Дані дослідження є основою для оцінки існуючих проблем і розробки механізмів забезпечення продовольчої безпеки на державному та міжнародному рівнях. Проте сучасні виклики, які стоять перед Україною, зумовлюють необхідність проведення окремого дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є вивчення державної політики управління продовольчою безпекою, визначення її ефективності та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення продовольчої безпеки в умовах сучасних викликів.

Визначена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити теоретичні основи продовольчої безпеки та визначити її місце в системі державної політики;
- дослідити сучасний стан забезпечення продовольчої безпеки України;
- ідентифікувати основні проблеми та загрози продовольчої безпеки;
- розглянути нормативно-правову базу та інструменти державного регулювання у сфері продовольчої безпеки;
- вивчити світовий досвід забезпечення продовольчої безпеки та

окреслити можливості його адаптації до вітчизняних умов;

- обґрунтувати практичні рекомендації підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Об'єктом дослідження є система державної політики управління продовольчою безпекою України.

Предметом дослідження є інструменти, механізми та нормативно-правові аспекти реалізації державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс наукових методів, які забезпечують системний та глибокий аналіз вивчення державної політики управління продовольчою безпекою та допомагають розробити ефективні рекомендації для її вдосконалення.

Так, *теоретичний аналіз* дослідження ґрунтується на вивченні наукової літератури з даної тематики, аналізу нормативно-правової бази, включаючи закони України, урядові постанови та міжнародні документи, які регламентують забезпечення продовольчої безпеки, узагальнення підходів, запропонованих українськими та закордонними вченими, для формування базових понять і методологічного підґрунтя. *Системний підхід* кваліфікаційної роботи полягає в розгляді продовольчої безпеки як інтегрованої системи, що включає економічні, соціальні, екологічні та політичні складові; оцінці взаємодії між державними структурами, приватним сектором і міжнародними організаціями в реалізації політики продовольчої безпеки.

Емпіричний аналіз дослідження фокусується на вивченні статистичних даних, зокрема показників продовольчої безпеки України (доступність продуктів, рівень імпорту та експорту, стан аграрного сектору), а також звітів національних і міжнародних організацій, таких як ФАО та ОЕСР. *Порівняльний метод* роботи ґрунтується на вивченні досвіду зарубіжних країн (США, ЄС, Ізраїль, Канада) в забезпеченні продовольчої безпеки та виявленні ефективних практик, які можуть бути адаптовані до українських реалій. *Графічний метод*

дослідження візуалізує статистичні дані у вигляді графіків та таблиць для демонстрації ключових тенденцій та результатів дослідження.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення та результати кваліфікаційної роботи апробовані на наступних конференціях:

V Міжнародна науково-практична конференція «Інструменти та практики публічного управління», присвячена науковому та творчому здобутку професора Ходаківського Є. І. (Житомир, Поліський національний університет, 7-28 червня 2024 р.);

XI Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Українське суспільство та економіка: оцінка та перспективи розвитку» (Житомир, ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом», 9-10 грудня 2024 р.);

«Студентські наукові читання-2024» (Житомир, Поліський національний університет, 12 грудня 2024 р.).

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці рекомендацій з підвищення ефективності державної політики та забезпечення стійкості продовольчої системи України на основі оптимізації інструментів регулювання у сфері підтримки фермерських господарств, стимулювання виробництва екологічно чистої продукції та стабілізації продовольчих ринків, використання успішного світового досвіду та його адаптації до вітчизняних умов, що сприятиме підвищенню ефективності державного управління у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Отримані результати можуть бути основою для подальших наукових досліджень продовольчої безпеки, включаючи заходи адаптації до глобальних викликів, таких як кліматичні зміни та економічна нестабільність. Розроблені рекомендації сприятимуть підвищенню рівня обізнаності суспільства щодо питань продовольчої безпеки, формуванню відповідальної споживчої культури та участі у моніторингу якості реалізації державної політики.

Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, а також в навчальних програмах закладів вищої освіти, зокрема в підготовці фахівців з державного управління,

економіки та аграрного сектору.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у комплексному дослідженні державної політики управління продовольчою безпекою та наданні рекомендацій з її удосконалення шляхом розробки критеріїв оцінки стану продовольчої безпеки з урахуванням сучасних викликів, таких як економічна нестабільність, кліматичні зміни та наслідки воєнних дій, вдосконалення інструментів державної політики, включаючи розвиток інституційної спроможності, інтеграцію цифрових технологій та розширення державної підтримки аграрного сектору та формування системного підходу до ідентифікації та оцінці загроз продовольчій безпеці України, який враховує як внутрішні (недосконалість законодавства, економічна нерівність), так і зовнішні (глобальні кризи, зміни в міжнародній торгівлі) фактори.

Інформаційну основу дослідження становлять нормативно-правові акти України, періодичні видання, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з обраної тематики, праці фахівців у сфері державного управління, а також ресурси глобальної мережі Internet.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та додатків. Дослідження містить 8 таблиць та 2 рисунки. Список використаної літератури налічує 34 джерела. Обсяг роботи складається з 40 сторінок комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ЗНАЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Продовольча безпека є ключовою складовою національної безпеки, яка відображає здатність держави забезпечити своїх громадян необхідними продуктами харчування. Вона інтегрує соціальні, економічні, політичні та екологічні аспекти, спрямовані на підтримку стійкості продовольчої системи в умовах сучасних викликів.

Так, відповідно до чинного законодавства України, *продовольча безпека* визначається як *соціально-економічний та екологічний стан в державі при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості* [16].

Водночас за визначенням ООН, продовольча безпека визначається як стан, за якого кожна людина має фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної й поживної їжі для задоволення своїх потреб і вподобань, необхідних для активного й здорового життя [11].

Основні компоненти продовольчої безпеки представлені на рис. 1.1.

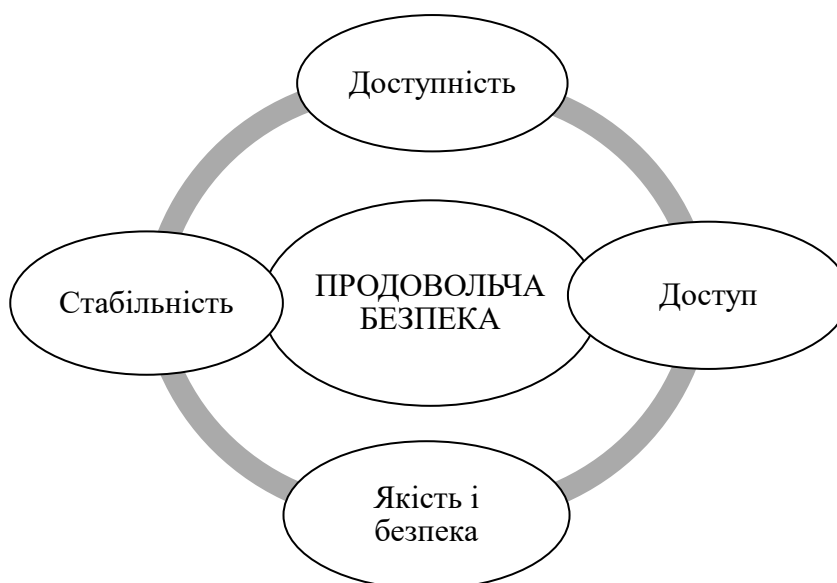

Рис. 1.1. Основні компоненти продовольчої безпеки

Джерело: власні дослідження автора.

Підкреслимо, що доступність і доступ це різні компоненти. Як свідчить аналіз літературних джерел, доступність –це забезпечення державою достатньої кількості продуктів харчування за рахунок власного виробництва, імпорту або запасів. А доступ –це економічна можливість населення (споживачів) купувати продукти харчування за ринковими цінами. Разом з тим, якість і безпека –це відповідність харчових продуктів стандартам якості та безпеки. А стабільність передбачає неперервний доступ до продовольства навіть у кризових ситуаціях (війна, стихійні лиха, кризи).

Вчені окремо виділяють продовольчу безпеку як на макроекономічному рівні, так і на мікрорівні. Так, продовольча безпека держави на макроекономічному рівні – це гарантоване забезпечення суспільства, незалежно від обставин, що можуть скластися, повним необхідним набором повноцінних продуктів харчування [15]. В свою чергу продовольча безпека на мікроекономічному рівні – це впевненість окремо взятого споживача в можливості задовольнити власні фізіологічні потреби і потреби домогосподарства в продуктах харчування [15].

Основне значення продовольчої безпеки нами систематизовано і представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Значення продовольчої безпеки

Значення	Характеристика
Соціальна стабільність	Забезпечує запобігання соціальним конфліктам, спричинених дефіцитом продуктів харчування або голодом.
Економічний розвиток	Сприяє розвитку аграрного сектору, створенню робочих місць та підвищенню економічної активності бізнесу.
Здоров'я населення	Гарантує доступ до якісних продуктів харчування, що сприяє зниженню рівня захворюваності і покращенню якості життя громади.
Національна безпека	Зміцнює незалежність країни, знижуючи залежність від імпорту продуктів харчування.
Глобальна роль України	Як один із провідних експортерів сільськогосподарської продукції, Україна впливає на світові продовольчі ринки.
Сталий розвиток	Підтримує екологічно відповідальні методи виробництва та адаптацію до кліматичних змін.

Джерело: власні дослідження автора.

Безумовно, продовольча безпека є ключовим елементом забезпечення національної безпеки, особливо для України, яка традиційно відіграє важливу роль у глобальному сільськогосподарському виробництві. Як один із провідних експортерів зерна, зокрема пшениці, кукурудзи та соняшникової олії, Україна забезпечує потреби мільйонів людей у різних частинах світу.

У 2024 р. продовольча безпека України зазнала значних викликів унаслідок військової агресії росії, яка вплинула на всі етапи агропромислового циклу – від виробництва до зберігання та транспортування продукції. Зокрема, руйнування зерносховищ та портових об'єктів, суттєво обмежило можливості експорту. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, у 2023 р. експорт зернових скоротився на 30 % порівняно з довоєнними показниками. Блокада морських портів росією ускладнила експорт зерна, що спричинило дефіцит продуктів харчування в країнах Північної Африки та Близького Сходу.

На жаль, додатковими викликами залишаються нестабільна економічна ситуація, зростання цін на паливо та добрива, а також негативні наслідки кліматичних змін, які призводять до зменшення врожайності. Так, засухи та нерівномірний розподіл опадів у південних регіонах України зменшують продуктивність сільського господарства, ускладнюючи забезпечення продовольчої незалежності держави [21].

У 2024 р., незважаючи на численні труднощі, Україна зберегла свої позиції у Глобальному індексі продовольчої безпеки, що стало можливим завдяки значним запасам зернових культур та державним програмам підтримки фермерів. Серед ефективних заходів варто відзначити субсидування аграрного сектору, допомогу постраждалим від війни господарствам і відновлення ключової інфраструктури, включаючи зерносховища та логістичні маршрути.

Очевидно, що війна завдала значної шкоди природним ресурсам, що відобразилося у зниженні загального рівня стійкості екосистем. Забруднення ґрунтів, руйнування іригаційних систем, втрата родючих земель і деградація екосередовища стали серйозними проблемами, які потребують довгострокового вирішення.

Крім того, ситуація в Україні спричинила вплив на глобальний агропродовольчий ринок. Індекс цін на продовольство, за даними ФАО, досяг рекордних рівнів через зростання вартості зерна та добрив. Це призвело до поглиблення гуманітарних криз у найбільш вразливих країнах світу, які значною мірою залежать від імпорту продуктів харчування. Особливо складною ситуація стала для країн Африки та Близького Сходу, де дефіцит продовольства набув загрозливих масштабів.

Для подолання цих викликів Україна має зосередитися на відновленні та модернізації аграрного сектору. Зокрема, важливими є впровадження екологічно сталих технологій, відновлення родючості ґрунтів, інтеграція цифрових систем моніторингу природних ресурсів і посилення міжнародної співпраці для підтримки експорту та залучення гуманітарної допомоги. Таким чином, Україна продовжує відігравати ключову роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, одночасно працюючи над внутрішньою стабільністю та відновленням свого аграрного потенціалу.

Для глибшого розуміння стану продовольчої безпеки проаналізуємо ключові показники та критерії їх оцінки, які дозволяють визначити рівень забезпеченості населення основними продуктами харчування, стійкість агропромислового сектору та здатність держави реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. Так, дані показники поділяються на кількісні та якісні, охоплюючи всі аспекти продовольчої системи: виробництво, доступ, якість, безпеку та стабільність [8].

Виділимо наступні показниками оцінки продовольчої безпеки:

1. *Економічна доступність продовольства* – частка витрат на продукти харчування у структурі доходів домогосподарств. За даними ФАО оптимальним вважається, коли цей показник не перевищує 50 %.

2. *Достатність продовольства* – рівень виробництва основних продуктів харчування на душу населення, наявність стратегічних резервів зерна, які повинні забезпечувати щонайменше 3-6 місяців внутрішніх потреб держави.

3. *Калорійність раціону* – середнє добове споживання калорій на одну особу. Для нормального функціонування організму мінімальним рівнем споживання є 2100-2500 ккал на добу.

4. *Якість і безпека продуктів* – відповідність продовольства санітарно-гігієнічним стандартам, вміст у продуктах харчування шкідливих речовин (нітратів, пестицидів та токсинів).

5. *Стабільність постачання* – обсяг імпорту в структурі забезпечення продовольства. Надмірна залежність від імпорту, чутливість до зовнішніх факторів, таких як блокади, конфлікти або глобальні кризи вважаються ризиком для національної продовольчої безпеки.

Водночас критерії продовольчої безпеки виступають ключовим інструментом для комплексного аналізу ефективності державної політики. З одного боку, вони забезпечують можливість систематичного оцінювання результатів реалізації стратегій у сфері агропромислового комплексу, а з іншого – сприяють формуванню пріоритетів та механізмів регулювання економічної системи з метою її адаптації до сучасних викликів, таких як економічна нестабільність, кліматичні зміни та наслідки військової агресії (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Критерії оцінки продовольчої безпеки

Критерії	Характеристика
Наявність	Обсяг внутрішнього виробництва продовольства та самозабезпечення продуктами першої необхідності.
Доступність	Економічна доступність (доходи населення та ціни на продукти) та географічна доступність (транспортна інфраструктура).
Якість харчування	Вміст поживних речовин у продуктах (білки, жири, вуглеводи, вітаміни) та відповідність стандартам безпеки.
Стабільність	Регулярність постачання без сезонних чи кризових перебоїв та захист від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Джерело: власні дослідження автора.

Як свідчить проведене дослідження, в 2024 р. в Україні частка витрат на продукти харчування у сімейному бюджеті зросла до 55 %, що говорить про

погіршення економічної доступності. Наприклад, за даними ФАО, рівень середнього споживання калорій в Україні перебуває на рівні 2500-2700 ккал, що відповідає мінімальним стандартам харчування для підтримання здоров'я. Однак, слід зазначити, що показник варіюється залежно від регіону, оскільки економічна нерівність та відмінності у рівні життя впливають на доступ до продовольства в різних частинах України. За даними Національної академії наук України, в деяких регіонах спостерігається дефіцит калорій у раціоні, що може призводити до проблем зі здоров'ям, зокрема, дефіциту мікроелементів.

Висока залежність України від експорту сільськогосподарської продукції, зокрема зернових, є ще одним фактором, що визначає рівень продовольчої безпеки. Проте блокування портів Чорного моря в результаті військової агресії значно знизило здатність держави експортувати свою продукцію, що, в свою чергу, спричинило зниження стабільності постачання продовольства як на внутрішній, так і на зовнішній ринки. У 2023 р. обсяг експорту зернових скоротився на 30 %, що негативно позначилося на глобальній продовольчій безпеці, зокрема в країнах, що залежать від українського зерна, таких як Єгипет, Туреччина та Ірак [22].

Підкреслимо, що державна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, оскільки саме держава формує умови для стабільного виробництва, доступу та споживання продовольства. Це досягається через ефективне регулювання аграрного сектора, підтримку фермерських господарств, розвиток інфраструктури, впровадження міжнародних стандартів безпеки продуктів харчування, а також запобігання ризикам у кризових ситуаціях, зокрема у випадку природних катастроф або економічних потрясінь. Крім того, стратегічне планування на державному рівні дозволяє забезпечити продовольчу стабільність та стійкість національної економіки в умовах глобальних змін, таких як військові конфлікти чи кліматичні виклики.

Розглянемо основні напрями державної політики у забезпеченні продовольчої безпеки України (табл. 1.3).

Основні складові політики забезпечення продовольчої безпеки в Україні

Складові політики	Характеристика
Нормативно-правове регулювання	Розробка та вдосконалення законодавчої бази для ефективного управління продовольчою безпекою, що включає прийняття законів про продовольчі резерви, органічне виробництво, безпечність продуктів харчування, а також впровадження міжнародних стандартів якості та безпеки продуктів харчування відповідно до вимог ФАО та ЄС. Створення чітких нормативно-правових засад дозволяє забезпечити прозорість і стабільність у сфері харчової безпеки та гарантувати здоров'я населення.
Фінансова підтримка аграрного сектору	Державні програми субсидій для фермерів є важливим інструментом підтримки національної агропромислової галузі. Це включає компенсацію витрат на добрива, насіння, техніку, а також створення пільгових умов кредитування для аграрних підприємств. Фінансова підтримка дозволяє стимулювати виробництво та покращувати інвестиційну привабливість агросектору, що сприяє збільшенню обсягів виробництва продовольства.
Інфраструктурні проекти	Розвиток та модернізація інфраструктури, зокрема зернохосвищ і транспортних коридорів для експорту продовольства, є невід'ємною частиною забезпечення продовольчої безпеки. Створення та вдосконалення логістичних мереж дозволяє забезпечити рівномірний доступ до продуктів на всій території держави та зменшити ризики продовольчих дефіцитів у окремих регіонах.
Захист у кризових ситуаціях	Формування стратегічних запасів продовольства, що дозволяє оперативно реагувати на надзвичайні ситуації, такі як війна, стихійні лиха або економічні кризи. Блокування надмірного експорту продовольства під час внутрішніх дефіцитів є критичним для запобігання продовольчим кризам і забезпечення стабільності на внутрішньому ринку.
Міжнародна співпраця	Активна участь у міжнародних організаціях ООН, ФАО, ВООЗ, дозволяє Україні не лише сприяти розвитку глобальних продовольчих ринків, але й отримувати підтримку в рамках гуманітарних ініціатив. Крім того, експорт українського зерна та інших продуктів харчування є важливим елементом підтримки глобальної продовольчої безпеки та сприяє економічному розвитку України.

Джерело: власні дослідження автора.

Таким чином, основні складові державної політики в забезпеченні продовольчої безпеки включають комплексний підхід до нормативно-правового регулювання, фінансової підтримки аграрного сектору, розвитку інфраструктури, захисту у кризових ситуаціях та міжнародної співпраці. Успішна їх реалізація дозволить забезпечити стабільність продовольчого ринку, зменшити ризики дефіциту продуктів харчування та підвищити стійкість держави до зовнішніх і

внутрішніх викликів. Важливо, що ефективна державна політика не тільки забезпечує належний рівень продовольчої безпеки в умовах глобальних змін, але й сприяє розвитку агропромислового комплексу, забезпечуючи соціально-економічну стабільність на довгострокову перспективу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Підсумовуючи відмітимо, що продовольча безпека є важливою складовою стабільного розвитку суспільства, що безпосередньо впливає на економічну стабільність, здоров'я населення та національну безпеку. Її значення виходить за межі задоволення базових потреб у споживанні, оскільки вона є основою для соціальної стабільності, економічних можливостей і зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Встановлено, що державна політика є центральною в забезпеченні продовольчої безпеки, оскільки вона формує необхідні умови для стабільного функціонування продовольчої системи, навіть в умовах кризових ситуацій. Це досягається через нормативно-правове регулювання, фінансову підтримку аграрного сектору, розвиток інфраструктури, формування стратегічних запасів і забезпечення міжнародної співпраці.

Доведено, що ефективна реалізація державної політики здатна зменшити вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, сприяти сталому розвитку аграрного сектору і гарантувати доступ населення до якісного і безпечного продовольства. Для досягнення цієї мети необхідна інтеграція міжнародного досвіду, впровадження інноваційних технологій та стратегічна орієнтація на довгострокову стійкість продовольчої системи.

Отже, забезпечення продовольчої безпеки є не лише ключовою функцією держави, але й важливим фактором стабільності та прогресу на національному і глобальному рівнях, що сприяє зміцненню міжнародної співпраці та стабільному розвитку світової економіки.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ В УКРАЇНІ

Як було з'ясовано у розділі 1, забезпечення продовольчої безпеки є одним із головних завдань держави, яке регулюється системою нормативно-правових актів. У сучасних умовах це питання набуває особливого значення через глобальні виклики, військові дії та економічну нестабільність. Українське законодавство у сфері продовольчої безпеки постійно вдосконалюється, інтегруючи міжнародні стандарти та адаптуючись до кризових ситуацій.

Відмітимо основні нормативно-правові акти України з забезпечення продовольчої безпеки:

1. *Конституція України* – основний закон закріплює право громадян на достойний рівень життя, що включає доступ до якісних продуктів харчування (ст. 48), це є фундаментом для створення державної політики у сфері продовольчої безпеки.

2. *Закон України «Про безпечність та якість продуктів харчування»* – забезпечує регулювання виробництва, зберігання, транспортування та продажу продуктів харчування. Встановлює вимоги до виробників і передбачає механізми контролю за дотриманням стандартів.

3. *Закон України «Про основи національної безпеки»* – визначає продовольчу безпеку як один із ключових елементів національної безпеки, який потребує державного регулювання та моніторингу.

4. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та використання державного продовольчого резерву»* – регулює створення стратегічних запасів продовольства для стабілізації ринку.

5. *Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»* – спрямований на розвиток аграрного сектору через субсидії, пільгове кредитування та інші механізми підтримки.

У той же час Україна активно залучена до міжнародних стандартів та угод із забезпечення продовольчої безпеки світу. Так, вона успішно співпрацює з продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) у сфері впровадження стандартів сталого сільського господарства, підвищення стійкості до кліматичних змін та забезпечення продовольчої безпеки на глобальному рівні. Наголосимо, що угода про асоціацію між Україною та ЄС також включає зобов'язання України гармонізувати своє законодавство з європейськими нормами, зокрема в частині безпечності продуктів харчування, якості та ветеринарно-санітарних норм [10].

Застосування глобального індексу продовольчої безпеки (GFSI) в національній системі управління продовольчою безпекою дозволяє Україні ефективно порівнювати свої показники з іншими країнами, оцінюючи рівень продовольчої стабільності, доступності та якості харчових продуктів. Зазначимо, що GFSI є важливим інструментом для аналізу ефективності державної політики в даній сфері та визначення пріоритетів для її вдосконалення. Індекс складається з кількох основних складових, таких як доступ до продовольства, його економічна доступність, стабільність постачання та якість харчових продуктів, що дозволяє здійснити комплексну оцінку продовольчої безпеки на глобальному рівні.

Наприклад, за результатами GFSI 2023 р. Україна займає високі позиції серед країн Центрально-Східної Європи, що свідчить про ефективність державних програм підтримки аграрного сектору та розвиток інфраструктури. Водночас, результати індексу вказують на зовнішні виклики, зокрема у сфері стабільності постачання продовольства, що стало особливо актуальним через воєнну агресію, блокування портів та зниження експортного потенціалу.

Прогнози та рекомендації, засновані на аналізі GFSI, допомагають визначити конкретні напрямки для вдосконалення політики, зокрема, в частині збереження стратегічних запасів, розвитку логістичних мереж, підтримки малих фермерських господарств та стимулювання інвестицій в аграрний сектор. Крім того, застосування цього індексу дозволяє Україні інтегрувати

світовий досвід у сфері продовольчої безпеки та адаптувати його до національних реалій.

У 2024 році, внаслідок військової агресії росії, Україна була змушена впровадити низку екстрених заходів для забезпечення продовольчої безпеки в умовах кризової ситуації. Одним із основних заходів стало тимчасове обмеження експорту продовольства, що було спрямовано на захист внутрішнього ринку та забезпечення стабільності постачання продуктів харчування для населення. Такі заходи дозволили уникнути дефіциту на внутрішньому ринку та забезпечити стабільну цінову ситуацію, попри зниження виробничих потужностей через бойові дії.

Окрім цього, держава ухвалила законодавчі ініціативи, спрямовані на компенсацію втрат фермерам та фінансову підтримку аграрного сектору. До таких заходів відносяться програми субсидування витрат на посівний матеріал, добрива, техніку, а також надання пільгових кредитів для аграріїв, що дозволяє зберегти рівень виробництва в умовах економічної нестабільності. Також були введені механізми страхування сільськогосподарських ризиків, що включають відшкодування збитків у разі пошкодження врожаю через бойові дії.

Одним із пріоритетних напрямів стало створення стратегічних запасів продовольства, що забезпечують населення продуктами в умовах кризових ситуацій. Це включало не тільки накопичення основних продуктів харчування, але й формування резервів сировини, необхідної для їх виробництва. Запаси продовольства забезпечують не тільки внутрішню стабільність, але й знижують залежність від імпортних поставок у разі блокування торгових шляхів.

Додатково були розроблені спеціалізовані програми підтримки фермерів на деокупованих територіях, що включають відновлення виробничих потужностей, ремонти сільськогосподарської техніки, відновлення пошкодженої інфраструктури та відновлення ланцюгів постачання. Ці заходи сприяли відновленню сільськогосподарського виробництва та прискореному поверненню нормального функціонування аграрного сектору.

Безумовно, нормативно-правова база України у сфері продовольчої безпеки є багаторівневою та охоплює ключові аспекти регулювання від якості продуктів до стратегічного управління продовольчими запасами. Вона має значний потенціал для вдосконалення з урахуванням сучасних викликів, що дозволить підвищити ефективність політики забезпечення продовольчої безпеки та сприяти сталому розвитку.

Оцінюючи сучасний стан продовольчої безпеки в Україні, можна констатувати, що країна стикається з низкою серйозних викликів, що загрожують її стабільності. Воєнна агресія, яка триває з 2022 р., спричинила значні руйнування інфраструктури, зниження виробничих потужностей аграрного сектору, а також порушення логістичних ланцюгів, що негативно вплинули на доступність продовольства як для внутрішнього споживання, так і для експорту. До цього додаються економічна нестабільність, інфляційні процеси, зростання цін на базові сільськогосподарські продукти та добрива, що також ускладнює ситуацію для аграріїв і споживачів.

Основною проблемою продовольчої безпеки в Україні залишається значне зниження обсягів аграрного виробництва, спричинене воєнними діями в ключових аграрних регіонах, таких як Харківська, Запорізька та Херсонська області (табл. 2.1). За оцінками, площа угідь скоротилася на 20-25 % порівняно з довоєнним періодом, що суттєво обмежило потенціал агросектору. Урожай зернових культур у 2024 р. зменшився на 30 % у порівнянні з показниками до 2022 р., що негативно вплинуло на забезпечення внутрішнього ринку продовольством і значно скоротило експортний потенціал країни (рис. 2.1).

Такі втрати у виробництві мають комплексний характер впливу: з одного боку, зменшується доступність продовольства для населення, з іншого – зниження експортних доходів позбавляє Україну важливого джерела валютних надходжень, що ускладнює фінансування державних програм підтримки агросектору. Відновлення виробничих потужностей та реабілітація пошкоджених угідь потребують значних ресурсів і часу, що визначає

нагальність ефективних державних заходів і міжнародної підтримки для стабілізації продовольчої системи.

Таблиця 2.1

**Динаміка ключових показників продовольчої безпеки України
за 2020-2024 рр.**

Роки	Площа с.-г. угідь, млн. га	Урожайність зернових, млн. тонн	Частка експорту зерна, млн. тонн	Втрати угідь у ключових регіонах, %	Зменшення урожаю зернових, %
2020	41.5	85	50	0	0
2021	41.2	84	48	0	0
2022	35.0	65	32	20	23
2023	33.5	62	30	22	27
2024	32.0	60	28	25	30

Джерело: власні дослідження автора.

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що основні показники продовольчої безпеки, такі як доступність харчових продуктів, стабільність постачання, а також економічна доступність продовольства, демонструють значні проблеми. Це, зокрема, стосується низької доступності продуктів харчування в деяких регіонах, що зумовлено не лише економічними труднощами, а й пошкодженнями інфраструктури, яка є критичною для забезпечення рівномірного постачання продуктів на території країни. Війна також спричинила значні проблеми в аграрному секторі, зокрема через втрату родючих земель, брак робочої сили та матеріально-технічних ресурсів.

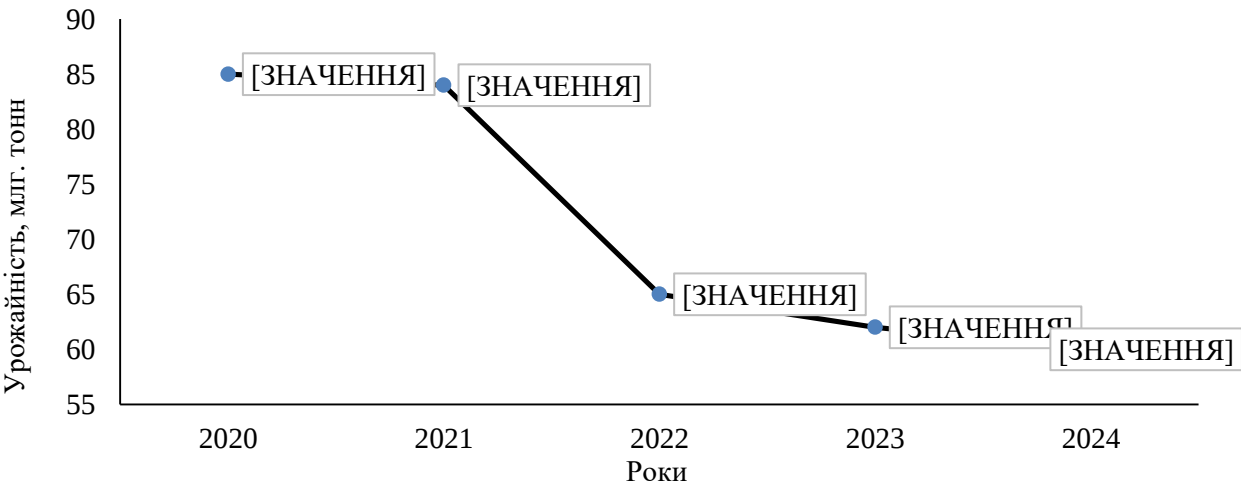

Рис. 2.1. Динаміка урожайності зернових культур в Україні, 2020-2024 рр.

Джерело: власні дослідження автора.

Очевидно, що сучасний стан продовольчої безпеки України перебуває під значним впливом воєнної агресії, економічної нестабільності та глобальних викликів, що зумовлює низку проблем у функціонуванні продовольчої системи. Уряд спільно з міжнародними партнерами активно працює над стабілізацією ситуації шляхом впровадження інноваційних рішень, реалізації державної стратегії та посилення міжнародної співпраці. Водночас, на нашу думку, ключовими завданнями залишаються відновлення аграрного сектору, забезпечення рівного доступу до якісного продовольства для всіх верств населення та формування стійких механізмів постачання продуктів харчування в умовах криз. Для досягнення цих цілей важливо інтегрувати міжнародний досвід, використовувати сучасні технології та створювати довгострокові стратегії, спрямовані на підвищення стійкості продовольчої системи.

Для оцінки поточного стану споживання основних продуктів харчування в Україні, що є важливим аспектом продовольчої безпеки, необхідно звернути увагу на динаміку змін у споживанні цих продуктів протягом останніх п'яти років (табл. 2.2). Це дозволить глибше зрозуміти тенденції в потребах населення та визначити пріоритети для подальшої адаптації аграрної політики.

Таблиця 2.2

**Споживання основних продуктів харчування в Україні за 2020-2024 рр.
(кг/душу населення)**

Продукти харчування	Роки					Відношення 2024 р. до 2020 р., %
	2020	2021	2022	2023	2024	
Хлібопродукти	92	92	88	83	81	-12
М'ясо (загалом)	50	48	45	42	40	-20
Молоко та молочні продукти	200	195	185	170	158	-21
Овочі	150	145	140	135	126	-16
Фрукти	80	78	75	72	70	-13
Цукор	30	28	27	26	25	-17
Олія (соняшникова)	12	12	12	11	10	-17

Джерело: власні дослідження автора.

Дані табл. 2.2 свідчать, що за всіма основними групами продуктів харчування спостерігається зниження споживання на душу населення, що

пов'язане зі зменшенням купівельної спроможності населення, логістичними проблемами та скороченням внутрішнього виробництва. Відмітимо, що споживання соняшникової олії залишилось майже стабільним через наявність внутрішнього виробництва, хоча глобальні коливання цін на рослинні олії все ж таки мали певний вплив.

У відповідь на поточну кризову ситуацію в Україні, уряд запровадив низку сучасних стратегій і заходів, спрямованих на стабілізацію продовольчої безпеки та відновлення аграрного сектору. Зокрема, затверджена Стратегія продовольчої безпеки на період до 2027 р., яка охоплює ключові напрями, серед яких відновлення інфраструктури аграрного сектору, формування стратегічних резервів продовольства та підтримка фермерів, зокрема в деокупованих територіях.

Важливою складовою є також активна міжнародна співпраця. Україна бере участь у програмах ФАО (Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), спрямованих на розвиток сталого сільського господарства, модернізацію технологій та впровадження інноваційних рішень, що дозволяють забезпечити стабільне виробництво продуктів харчування в умовах війни.

У свою чергу, для забезпечення продовольчої безпеки в умовах постійних кризових ситуацій уряд розширив механізми формування резервів продовольства, що дозволяє оперативно реагувати на потреби постраждалих регіонів. Це включає не лише стратегічні запаси, а й оптимізацію логістичних маршрутів для ефективного постачання продуктів харчування, зокрема на деокуповані території.

Вважаємо, що дані ініціативи є важливими кроками для зміцнення продовольчої стабільності в Україні, зокрема через підтримку аграріїв та зміцнення внутрішнього ринку харчових продуктів. Вони забезпечують не лише вирішення поточних проблем, але й закладають основи для стійкого розвитку в майбутньому.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз державної політики управління продовольчою безпекою в Україні показує, що країна зазнає значних викликів у забезпеченні продовольчої стабільності, зокрема через війну, економічні труднощі та глобальні зміни в аграрному секторі. У 2024 р. українська продовольча система виявилася під серйозним тиском, що вимагає впровадження ефективних заходів на рівні уряду, спрямованих на відновлення аграрного сектору, захист продовольчих запасів та стабілізацію внутрішнього ринку продуктів харчування.

Встановлено, що важливим аспектом є реалізація Стратегії продовольчої безпеки до 2027 р., яка передбачає відновлення аграрного виробництва, підтримку фермерів, зокрема на деокупованих територіях, а також створення стратегічних резервів продовольства для забезпечення стійкості в умовах криз. Водночас Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами, включаючи програми ФАО, що сприяють розвитку сталого сільського господарства та впровадженню нових технологій.

Визначено, що ключовим завданням держави із забезпечення продовольчої безпеки є також інтеграція інноваційних рішень і модернізація аграрної інфраструктури, що дозволяє збільшити ефективність сільськогосподарського виробництва та забезпечити рівний доступ до якісних продуктів харчування для всіх верств населення. Одним із важливих кроків є оптимізація логістичних механізмів для забезпечення стабільного постачання продовольства, що має критичне значення в умовах воєнного стану.

Отже, ефективна державна політика продовольчої безпеки в Україні потребує комплексного підходу, що поєднує внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення сталості продовольчої системи, що є невід'ємною частиною національної безпеки держави.

РОЗДІЛ 3.

СВІТОВИЙ ДОСВІД У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Управління продовольчою безпекою є одним із ключових завдань держав у всьому світі. Багато країн розробили ефективні системи регулювання, які базуються на інноваційних технологіях, сталих аграрних практиках та міжнародній співпраці. Досвід цих країн може бути адаптований для вдосконалення продовольчої системи України з урахуванням її особливостей.

Європейський Союз

Дослідження світового досвіду управління продовольчою безпекою вказує на успішні практики, які застосовуються в країнах Європейського Союзу. Одним із важливих аспектів є регіональний підхід, заснований на гармонізації законодавства та підтримці фермерів, що дозволяє забезпечити стабільність і доступність продовольства на внутрішньому ринку.

Як свідчить дослідження, ЄС здійснює комплексну політику продовольчої безпеки, що охоплює законодавчі ініціативи, фінансову підтримку аграріїв, розвиток сільських територій та забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва. Одним з основних інструментів є CAP (Спільна сільськогосподарська політика), яка передбачає субсидії для фермерів, інвестиції у сільськогосподарську інфраструктуру та підтримку екологічно чистих технологій. Завдяки цьому фермери ЄС отримують необхідні ресурси для розвитку, а сама політика сприяє досягненню продовольчої безпеки на рівні регіонів. Зокрема, ЄС активно працює над узгодженням стандартів якості продукції, визначенням максимально допустимих рівнів пестицидів та регулюванням використання генетично модифікованих організмів (ГМО). Такі ініціативи мають на меті не тільки забезпечення якості харчових продуктів, але й захист довкілля та сприяння сталому розвитку сільських територій.

Крім того, країни ЄС забезпечують ефективну систему стратегічних резервів, що дозволяє регулювати постачання продовольства в разі кризових

ситуацій. Цей регіональний підхід сприяє інтеграції внутрішніх ринків, створенню економічних можливостей для фермерів та забезпеченню соціальної стабільності.

Таким чином, досвід Європейського Союзу свідчить про важливість поєднання гармонізації законодавства, фінансової підтримки та технологічних інновацій для ефективного управління продовольчою безпекою на національному та регіональному рівнях.

Світовий досвід у сфері управління продовольчою безпекою можна вивчати на прикладі передових аграрних країн, де успішно застосовуються комплексні підходи до забезпечення стабільності продовольчих систем. Детальніше ці підходи представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Світовий досвід у сфері управління продовольчою безпекою

Країни	Основні заходи	Результати
ЄС	Спільна аграрна політика (САР): субсидії, екологічні програми. Продовольча стратегія «Зелений курс».	Підвищення врожайності, підтримка органічного виробництва. Зменшення впливу на довкілля.
США	Пільгове кредитування та страхування фермерів. Використання ГМО та цифрових технологій.	Стабільність внутрішнього ринку. Ефективне управління ресурсами.
Ізраїль	Технології краплинного зрошення. Розвиток вертикальних ферм.	Рациональне використання води. Висока продуктивність на обмежених територіях.
Китай	Самозабезпечення зерновими. Модернізація аграрних систем.	Зменшення залежності від імпорту. Підвищення ефективності логістики.

Джерело: власні дослідження автора.

Наприклад, продовольча стратегія «Зеленого курсу» ЄС націлена на сталий розвиток сільського господарства, зокрема на зменшення використання пестицидів на 50 % до 2030 р. та стимулювання органічного виробництва. Ці ініціативи сприяють збереженню біорізноманіття та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Крім того, ЄС активно інтегрує цифрові технології для моніторингу стану врожаїв, що дозволяє забезпечити прозорість ланцюгів постачання та підвищити ефективність агровиробництва. Ці кроки,

зокрема, допомагають покращити продовольчу безпеку та досягти екологічної стійкості в аграрній політиці.

США

США забезпечують продовольчу безпеку через комплексну державну підтримку аграрного сектору та створення стійкої продовольчої системи. Одним із ключових елементів цієї політики є програми підтримки фермерів, що адмініструються Міністерством сільського господарства США (USDA). Вони включають пільгове кредитування, страхування врожаю та фінансування інновацій у сільському господарстві. Такі заходи дозволяють фермерам знижувати ризики, що виникають через зміну клімату, хвороби рослин та інші економічні виклики.

Крім того, в США існує система стратегічних резервів продовольства, яка сприяє забезпеченню внутрішнього ринку під час кризових ситуацій або непередбачуваних дефіцитів, таких як стихійні лиха чи економічні труднощі. Ця система сприяє стабільності продовольчих поставок та підтримує ціни на продукти на рівні, доступному для більшості населення.

Ізраїль

Ізраїль є одним із світових лідерів у галузі сільського господарства, незважаючи на обмежені природні ресурси, зокрема дефіцит води та земель. У країні застосовуються інноваційні агротехнології, що дозволяють ефективно використовувати наявні ресурси, зокрема в таких сферах, як зрошення та управління водними ресурсами.

Одним із найбільш поширених і успішних методів у Ізраїлі є система краплинного зрошення. Ця технологія, що була розроблена в середині ХХ ст., дозволяє доставляти воду безпосередньо до кореневої системи рослин, що мінімізує витрати води та підвищує ефективність сільського господарства. Завдяки краплинному зрошенню Ізраїль зміг значно збільшити урожайність навіть у посушливих районах, де традиційні методи зрошення були б малоефективними або економічно недоцільними.

Також Ізраїль активно розвиває вертикальні ферми та теплиці, які дозволяють максимально використовувати обмежені площі для вирощування сільськогосподарської продукції. Технології теплиць, такі як використання контролю клімату та автоматизованих систем, дозволяють отримувати високі врожаї незалежно від погодних умов, знижуючи потребу в земельних ресурсах та воді. Водночас Ізраїль займається розробкою нових агротехнологій, таких як біотехнології для поліпшення стійкості рослин до хвороб і шкідників, а також інноваційні методи відновлення та покращення ґрунтів, що дозволяють отримувати високі врожаї навіть на малопридатних для сільського господарства землях.

Таким чином, ці інноваційні підходи до ведення сільського господарства дозволяють Ізраїлю бути не лише самодостатнім у забезпеченні продовольчої безпеки, але й експортувати аграрну продукцію в інші країни, тим самим підтримуючи свою економіку та зміцнюючи позиції на міжнародній арені.

Китай

Китайська стратегія забезпечення продовольчої безпеки ґрунтується на поєднанні державного регулювання та приватних ініціатив для досягнення самозабезпечення продовольством. Одним із основних досягнень є покриття внутрішнього виробництва до 95 % потреби країни в зернових культурах. Так, за даними Міністерства сільського господарства Китаю, держава виробляє близько 600 мільйонів тонн зернових щорічно, що забезпечує внутрішнє споживання зерна та його експорт лише 5 % від обсягу.

Китай активно інвестує в інноваційні аграрні технології, зокрема у роботизовані системи, які зменшують витрати на працю та підвищують ефективність сільськогосподарських процесів. Наприклад, у 2021 р. країна інвестувала понад 4,5 мільярда доларів США в розробку нових технологій у сільському господарстві, зокрема в автоматизацію обробки ґрунтів і використання дронів для моніторингу врожаїв.

Модернізація логістичних систем також стала важливою складовою стратегії продовольчої безпеки. Китай реалізує програми, що включають

розвиток мережі складських потужностей для зберігання зерна, зокрема, в рамках інфраструктурних проєктів «Один пояс – один шлях». Це дозволяє значно зменшити втрати продовольства під час транспортування та забезпечити стабільний доступ до продуктів харчування на внутрішньому ринку, а також підвищити ефективність у забезпеченні потреб населення.

Отже, завдяки цим заходам Китай зміг значно зміцнити свою продовольчу безпеку, зменшуючи залежність від зовнішніх поставок і підвищуючи стійкість до глобальних продовольчих криз.

Переконані, що адаптація світового досвіду в Україні, зокрема гармонізація законодавства з європейськими стандартами, має великий потенціал для покращення якості продовольчої безпеки та конкурентоспроможності української агропродукції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Можливості адаптації світового досвіду в Україні

Напрямок	Світовий досвід	Можливість для України
Гармонізація стандартів	ЄС (харчова безпека, органічне виробництво).	Підвищення якості та конкурентоспроможності продукції.
Інновації та цифровізація	США (точне землеробство), Ізраїль (зрошення).	Впровадження систем зрошення та точного землеробства.
Підтримка фермерів	США, ЄС (субсидії, страхування).	Запровадження механізмів кредитування та страхування врожаю.
Міжнародна співпраця	ФАО, програми ООН.	Розширення участі у міжнародних ініціативах, залучення інвестицій.

Джерело: власні дослідження автора.

Наприклад, адаптація європейських норм безпеки харчових продуктів дозволить підвищити вимоги до якості продукції, що експортується, а також забезпечить більшу прозорість і контроль у виробництві харчових товарів, що відповідають міжнародним стандартам. Це сприятиме покращенню довіри до українських продуктів на зовнішніх ринках, оскільки виробники, що відповідають європейським стандартам, отримують доступ до більшої кількості торгових можливостей.

Вважаємо, що одним із важливих аспектів цього процесу є впровадження екологічних стандартів, які підвищують інтерес до органічного виробництва. В Європі органічне сільське господарство є важливою складовою продовольчої безпеки, і адаптація цих практик в Україні може значно підвищити стійкість продовольчих систем. Інвестування в екологічно чисті технології, зокрема в органічне землеробство, сприятиме розвитку сільських територій, створенню нових робочих місць і збільшенню вартості продукції, що випускається.

Звичайно, що запозичення практики страхування врожаю та пільгового кредитування, які активно застосовуються в США та ЄС, буде вдалим досвідом для України. А створення державних продовольчих резервів дозволить стабілізувати внутрішній ринок у кризових ситуаціях. Водночас співпраця з міжнародними донорами дозволить залучити інвестиції в аграрний сектор.

Очевидно, що світовий досвід управління продовольчою безпекою демонструє, що успіх залежить від комплексного підходу: ефективного законодавства, інновацій, підтримки фермерів та міжнародної співпраці. Україна, маючи значний аграрний потенціал, може адаптувати ці практики, щоб зміцнити свою продовольчу безпеку, забезпечити сталий розвиток аграрного сектору та посилити свої позиції на міжнародному ринку.

Відтак, ефективне державне регулювання є ключовим фактором забезпечення продовольчої безпеки. Враховуючи сучасні виклики, такі як воєнні дії, кліматичні зміни, економічна нестабільність та глобальні тенденції, необхідно вдосконалювати механізми управління у даній сфері. Нижче наведено комплекс рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності державного регулювання продовольчою безпекою України (табл. 3.3).

Так, основними заходами є: вдосконалення нормативно-правової бази до європейських стандартів, продовження адаптації українського законодавства до стандартів ЄС у сфері якості та безпеки харчових продуктів, ветеринарного та фітосанітарного контролю; впровадження програм сертифікації органічних продуктів, які забезпечать доступ української продукції до міжнародних ринків; розробка механізмів цінової стабілізації на продовольчому ринку, особливо для

продуктів першої необхідності, запровадження державного моніторингу цін та боротьба з їх спекулятивним зростанням під час кризових ситуацій.

Таблиця 3.3

**Рекомендації щодо підвищення ефективності
управління продовольчою безпекою**

Рекомендації	Характеристика
Гармонізація з європейськими стандартами	Впровадження стандартів ЄС у сфері якості та безпеки харчових продуктів, сертифікація органічних продуктів.
Регулювання ціноутворення	Розробка механізмів стабілізації цін на продукти першої необхідності, боротьба зі спекуляцією.
Модернізація логістики	Відновлення транспортних шляхів, будівництво зерносховищ, мінімізація втрат продукції.
Децентралізація постачання	Створення регіональних продовольчих хабів, підтримка коротких ланцюгів «фермер-споживач».
Субсидії та гранти	Державні субсидії для фермерів, гранти на інноваційні технології (зрошення, цифровізація тощо).
Страховання ризиків	Програми страхування врожаю, залучення міжнародних фінансових інституцій для підтримки аграріїв.
Цифровізація агросектору	Використання супутникових даних, штучного інтелекту, блокчейн-технологій для моніторингу виробництва.
Розвиток системи зрошення	Впровадження краплинного зрошення, оптимізація водокористування у південних регіонах України.
Формування зернових резервів	Запаси, які забезпечують потреби країни на 6-12 місяців у кризових ситуаціях.
Резерви продуктів першої необхідності	Державний резерв для базових продуктів харчування із регулярним оновленням запасів.
Залучення інвестицій	Співпраця з ФАО, ООН, ЄС для фінансування відновлення аграрного сектору.
Розширення експорту	Використання дипломатичних інструментів для розширення ринків збуту української продукції.

Джерело: власні дослідження автора.

Більше того, слід активно розвивати інфраструктуру продовольчої системи, проводити модернізацію логістичних мереж та відновлення транспортної інфраструктури у регіонах, які постраждали в наслідок бойових дій, а також заохочувати бізнес, інвестувати в розвиток логістичних центрів та зерносховищ для зменшення втрат продукції під час зберігання та транспортування.

Переконані, що сьогодні надзвичайно важливою є фінансова підтримка аграрного сектору, тому слід забезпечити для аграріїв розширення програм державних субсидій для фермерів, особливо в деокупованих та постраждалих

регіонах. Надання грантів на впровадження інноваційних технологій, запровадження державних програм страхування врожаю для захисту аграріїв від збитків через природні катаклізми або бойові дії, співпраця з міжнародними фінансовими інституціями для залучення додаткових ресурсів на страхування, все це сприятиме зростанню ефективності державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Вважаємо, що потрібно створити державну платформу моніторингу продовольчої системи з використанням даних супутників і штучного інтелекту. Використання блокчейн-технологій для відстеження руху продовольства по ланцюгу постачання. Впровадження ізраїльських технологій краплинного зрошення для оптимального використання водних ресурсів у південних регіонах України. А також, особливо нагальним є питанням розширення експортного потенціалу, розроблення нових стратегічних шляхів транзиту сільськогосподарської продукції, використання дипломатичних інструментів для розширення ринків збуту української аграрної продукції. Інвестиції в покращення якості продукції, що дозволить конкурувати на ринках ЄС, Азії та Африки.

Таким чином, підвищення ефективності державного регулювання у сфері продовольчої безпеки потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавчої бази, модернізацію інфраструктури, фінансову підтримку аграрного сектору, впровадження інновацій та розвиток міжнародної співпраці. Виконання цих рекомендацій дозволить не лише забезпечити стійкість продовольчої системи України, але й посилити її позиції на світовому ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Підсумовуючи відмітимо, що важливими кроками до відновлення продовольчої безпеки є урядові ініціативи, спрямовані на підтримку аграрного

сектору, створення стратегічних резервів продовольства та зміцнення міжнародної співпраці. Одним із основних інструментів є затверджена Стратегія продовольчої безпеки до 2027 р., яка передбачає відновлення аграрного сектору, забезпечення рівного доступу до продуктів харчування для всіх громадян та створення ефективних механізмів постачання продуктів харчування в умовах криз. Зокрема, програми фінансової підтримки фермерів на деокупованих територіях, а також модернізація логістичних ланцюгів сприяють зниженню внутрішніх ризиків і стабілізації продовольчої системи.

Окрім цього, важливим аспектом є інтеграція сучасних технологій, зокрема розвиток агротехнічних інновацій, використання цифрових технологій для моніторингу стану врожаїв та адаптація до зміни клімату шляхом ефективного використання водних ресурсів. Це дозволяє підвищити врожайність і зберегти стійкість агросектору в умовах глобальних викликів. Впровадження європейських стандартів безпеки харчових продуктів та екологічних вимог покращує якість продукції та підвищує її конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Досвід таких країн, як США, Ізраїль та країни ЄС, демонструє ефективні моделі управління продовольчою безпекою. США активно підтримують фермерів через пільгове кредитування та страхування врожаю, Ізраїль використовує передові технології зрошення та вертикальні ферми, а ЄС інтегрує цифрові інновації для покращення ефективності агросектора. Адаптація цих підходів до українських умов дозволить зміцнити внутрішнє виробництво, знизити залежність від зовнішніх постачальників і забезпечити стабільність продовольчих ланцюгів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи було досліджено теоретичні та практичні аспекти державної політики управління продовольчою безпекою в Україні. На основі аналізу наявних даних та міжнародного досвіду були зроблені наступні висновки:

1. Встановлено, що продовольча безпека є важливим елементом економічної та соціальної стабільності держави. Вона включає не лише забезпечення фізичного доступу населення до продуктів харчування, але й підтримку достатнього рівня виробництва, якості та доступу до ресурсів. Вона займає важливе місце в системі державної політики, оскільки забезпечує продовження життєдіяльності населення, зменшує соціальні ризики та сприяє розвитку національної економіки.

2. З'ясовано, що сучасний стан забезпечення продовольчої безпеки в Україні демонструє низку викликів, включаючи економічну нестабільність, залежність від зовнішніх поставок та високий рівень аграрних ризиків, пов'язаних з кліматичними змінами. Однак зусилля держави, спрямовані на відновлення агросектору, розвиток фермерства та модернізацію інфраструктури, дають певні позитивні результати.

3. Ідентифіковано основні проблеми та загрози продовольчої безпеки. Так, до основних проблем відносяться низький рівень інвестицій в аграрний сектор, неефективне використання земельних ресурсів, залежність від імпорту та нестабільність внутрішніх ринків. Загрози включають також військові конфлікти, зміни клімату, економічні санкції та інші глобальні фактори.

4. Доведено, що нормативно-правова база України у сфері продовольчої безпеки потребує вдосконалення для забезпечення ефективного державного регулювання. Важливим є гармонізувати національні стандарти з міжнародними вимогами, поліпшити координацію між державними органами та приватними підприємствами в аграрному секторі.

5. Вивчено успішні світові практики управління продовольчою безпекою та здійснена оцінка можливості їх адаптації до вітчизняних умов. Так, досвід таких країн, як США, Ізраїль та країни ЄС, може бути корисним для України в контексті модернізації аграрних технологій, розвитку інновацій у сільському господарстві та забезпечення продовольчих резервів. Адаптація цих практик до українських умов потребує врахування специфіки місцевих ресурсів і економічної ситуації.

6. Запропоновано напрями підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Важливим при цьому є збільшення інвестицій у розвиток аграрних технологій, модернізацію сільськогосподарської інфраструктури, а також зміцнення державної підтримки для фермерів. Крім того, слід активно впроваджувати механізми державної підтримки для малих та середніх виробників, створюючи таким чином стійку внутрішню продовольчу систему.

Таким чином, успішне управління продовольчою безпекою вимагає комплексного підходу, який включає не лише внутрішні політики, але й активну співпрацю з міжнародними партнерами, використання новітніх технологій та підтримку аграрного сектору на всіх етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX від 24.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/aws/show/2145-20#Text>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 29.04.2022 р. № 327-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-p#Text>.
3. Антощенкова В. В. Основні елементи ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства як основа економічної та продовольчої безпеки. *Економічний аналіз*. 2020. № 3. С. 291–298.
4. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115–128.
5. Гуменюк Д. М., Михальчук В. А. Сутність та концептуальні основи публічно-приватного партнерства. *XI Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Українське суспільство та економіка: оцінка та перспективи розвитку»*. Житомир, ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». 9-10 грудня 2024 р.
6. Данкевич, В. Є., Захаріна О. В., Шевчук А. В., Ловинюк О. Г. Стратегічне планування розвитку громад в контексті реформи децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/708/716>
7. Захарін В. В., Захаріна О. В., Пазюк А. С. Механізми забезпечення відкритості та прозорості органів публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/998/1007>

8. Захаріна О. В. Виробництво та конкурентоспроможність зерна в умовах глобалізації. *Інноваційна економіка*. 2014. № 3 (52). С. 149–155.
9. Захаріна О. В., Рудий М. В. Кращі світові практики кадрового забезпечення та розвитку компетентностей фахівців системи публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 22. С. 269–275.
10. Захаріна О. В. Інституційні та методологічні засади регіональної стратегії розвитку зернової галузі: кластерна модель. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1, т. 2. С. 49–55.
11. Захаріна О. В. Розвиток ринку зерна України та його вплив на формування конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (54), т. 2. С. 95–109.
12. Захаріна О. В. Кластеризація в контексті інтелектуалізації економіки. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/7516/1/IEHTtaNP_2016_202-208.pdf
13. Захаріна О. В. Управління якістю зерна у механізмі забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1-2 (2). С. 153–162. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2014_1-2%282%29_20
14. Захаріна О. В., Симоненко Л. І., Сайкевич М. І. Публічно-приватне партнерство як механізм розвитку інфраструктури регіону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 2. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1193>
15. Захаріна О. В., Яценко О. М. Концептуальні засади формування регіональної продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки. Електронний ресурс. 2011. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10-12/ZACHARINA.pdf
16. Захаріна О. В. Регіональні аспекти забезпечення продовольчої безпеки України. *Наукові читання*. Житомир : ЖНАЕУ. 2013. Т. 2. С. 310–313.
17. Захаріна О. В. Методологічні аспекти дослідження інфраструктури аграрного ринку. *Розвиток агробізнесу в Україні: проблеми, пріоритети,*

перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 162–165.

18. Заходим М. В. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної держави. *Інноваційна економіка*. 2022. № 1 (90). С. 31—37.

19. Кулеба Д. Україна зміцнює роль гаранта світової продовольчої безпеки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-zmicnyuye-rol-garanta-svitovoyi-prodovolchoyi-bezpeki>

20. Міністерство закордонних справ України. Загроза продовольчій безпеці світу. URL : <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu/>

21. Михальчук В. А. Аналіз державної політики управління продовольчою безпекою в Україні. *V Міжнародна науково-практична конференція «Інструменти та практики публічного управління», присвячена науковому та творчому здобутку професора Ходаківського Є. І.* Житомир, Поліський національний університет. 7-28 червня 2024 р.

22. Михальчук В. А., Гуменюк Д. М. Значення продовольчої безпеки та роль державної політики в її забезпеченні. *Науково-практична конференція «Студентські наукові читання-2024»*. Житомир, Поліський національний університет. 12 грудня 2024 р.

23. Симоненко Л. І., Захаріна О. В., Сайкевич М. І. Управління структурою виробництва в аграрному секторі. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6152>

24. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Захаріна О. В. [та ін.]. Формування європейської системи Q-менеджменту в децентралізованих громадах. *Наукові горизонти*. 2019. № 3 (76). С. 10-18.

25. Україна годує 400 млн людей у світі. URL : <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/>

26. Якобчук В. П., Захаріна О. В. Концептуальні аспекти формування зернового кластеру в регіоні. *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 115-120.

27. Якобчук В. П., Тищенко С. В., Захаріна О. В. Управління територіальними громадами в умовах інтелектуалізації економіки *Державне*

управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1200>

28. Corteva Agriscience оголошує цілі сталого розвитку на 2030 р. Corteva Agriscience. URL : <https://www.corteva.com.ua/news-and-events/corteva-announces-sustainability-goals-for-2030.html>

29. Flash appeal Ukraine, humanitarian programme cycle. 2022. URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-may-2022-enukru>

30. Global Food Security Index Ukraine. 2022. URL : https://impact.economist.com/sustainability/project/food-securityindex/reports/Economist_Impact_GFSI_2022_Ukraine_country_report_Sep_2022.pdf

31. Oksana V. Zakharina, Volodymyr V. Korzhenko, Nataliia V. Kovalenko, Maryna V. Shashyna, Antonina V. Tomashevskaya, Iryna V. Mosiichuk. Effective Public-Private Partnership Models and their Application in Public Policy Implementation International. *Journal of Economics and Business Administration*. 2020. Volume VIII, special Issue 1. pp. 239-247.

32. Oksana Zakharina, Volodymyr Korzhenko, Nataliia V. Kovalenko, Maryna Shashyna, Antonina Tomashevskaya, Iryna V. Mosiichuk. Analysis of the development of public-private partnership under the conditions of implementation of economic projects. *Revista San Gregorio*. 2020. No. 42. pp. 156-169.

33. Sharman N., Wallace C.A., Jespersen L. Terminology and the understanding of culture, climate, and behavioral change-Impact of organizational and human factors on food safety management. *Trends in Food Science & Technology*. 2019. Vol. 96. pp. 13-20.

34. The Global Food Security Index. URL : <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>